

УДК 811. 133. 1: 81'367.7

SEMANTIC AND FUNCTIONAL DOMINANTS IN THE MACROFIELD OF THE SYNTACTIC SYNONYMY

(in modern French fiction)

СЕМАНТИЧНА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНА ДОМІНАНТИ В МАКРОПОЛІ СИНТАКСИЧНОЇ СИНОНІМІЇ

(на матеріалі сучасної французької художньої прози)

Lepetiukha A.V. / Лепетюха А.В.

PHD, as.prof. / к.ф.н., доц.

ORCID: 0000-0002-2812-4510

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Valentynivska 2, 61070

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків,

Валентинівська 2, 61070

Анотація. В цій статті синонімічні конструкції вивчено в континуумі мова → мовлення та визначено як одно- та двобазові (з одним або кількома трансформаційними термінальними ланцюжками) різноструктурні семантично нюансовані трансформи (структура, що наближається, приблизна, близька, подібна та ко(н)текстуально адекватна структури) віртуальних (мовних) первинних (стрижневих) синтагми або пропозиції, в основі яких лежать «сублінгвістичні схеми», у межах функціонально-семантичного макрополя синтаксичної синонімії, актуалізовані у вигляді звужених, розширених та кількісно рівнокомпонентних функціонально транспонованих та нетранспонованих мовленнєвих інновацій. Доведено, що первинна структура становить семантичну, а ко(н)текстуально адекватна преференціальна опція – функціональну домінанти синонімічного ряду. Виявлено, що стрижнева структура виступає семантичною та функціональною домінантою у разі її ко(н)текстуалізації згідно з певною комунікативною інтенцією адресанта.

Ключові слова: мовленнєва інновація, первинна структура, преференціальна опція, семантична та функціональна домінанти, функціонально-семантичне макрополе синтаксичної синонімії.

Abstract. In this article the synonymic constructions are studied in the continuum language → discourse and defined as the one- and two-basis (with one or more transformational terminal chains) transformants with differently structured and semantically nuanced (approximating, approaching, close, similar and co(n)textually adequate structures) of the virtual (linguistic) primary (pivotal) syntagma or proposition based on "sublinguistic schemes" within the functional-semantic macrofield of syntactic synonymy actualized in the form of reduced, extended or quantitatively equacomponential functionally transposed and non-transposed discourse innovations. It is proved that the primary structure is a semantic dominant and the co(n)textually adequate preferential option presents a functional dominant of the synonymic chain. It is revealed that the pivotal structure acts as a semantic and functional dominant in case of its co(n)textualisation according to the communicative intention of the addresser.

Key words: discourse innovation, functional-semantic macrofield of syntactic synonymy, preferential option, primary structure, semantic and functional dominants.

Вступ.

При вивченні синонімічних рядів у межах польової структури більшість учених виділяють домінанту синонімічного ряду (автопоказник, опорне слово, синтагму або пропозицію). Л.А. Булаховський, розглядаючи лексичні синонімічні ряди, зазначає, що «із слів синонімічного ряду [...] в багатьох випадках можна обрати таке, яке найбільш годиться на роль найзагальнішого – найуживанішого [...] Такі слова є найбільш придатними для того, щоб навколо них, як стрижня групи, можливо було зібрати синоніми. Прийнято називати їх словами-показниками. Таке слово найбільш чітко визначає основний зміст, властивий членам синонімічного ряду» [3, с. 231]. Є.І. Діброва визначає домінанту як «семантичну точку відліку для членів синонімічного ряду, значення кожного з яких зіставляється зі значенням домінанти» [7, с. 218]. В.М. Хантакова вважає, що «домінанта ряду являє собою точку перехрещення всіх периферійних значень» [9, с. 121].

Французькі вчені також виділяють домінанту синтаксичного ряду (синтаксичної парадигми), яку вони визначають як контекстуалізовану одиницю-вживання, що представляє типову (мовну) одиницю [11, с. 36].

Водночас усі лексеми, синтагми або пропозиції, які входять до синонімічного ряду, перебувають у синонімічних та референціальних зв'язках з іншими словами, синтагмами або пропозиціями цього ряду, незважаючи на специфіку кожного з них. Отже, не завжди просто визначити опорне слово (або іншу синтаксичну структуру) синонімічного ряду. М.Ф. Палевська відзначає, що «в синонімічному ряді нелегко, а іноді й неможливо виділити слово, яке найбільш чітко передає значення всіх слів» [5, с. 102].

Деякі мовознавці дотримуються погляду, що домінанти взагалі не існує, оскільки та чи інша конструкція за своєю семантикою багатозначна, тобто може входити до різних синонімічних рядів. Це явище ґрунтується на співвідношенні двох планів: плану змісту і плану вираження, тобто на «асиметричному дуалізмі мовного знака» [4, с. 85]. С.Г. Бережан зазначає, що «неможливість виділення домінанти пояснюється, по-перше, тим, що слова,

поєднані в синонімічній ряд, здебільшого об'єктивно не перебувають у синонімічних відношеннях, становлять просто схожі за смыслом словникові одиниці [...]; по-друге, неможливість виділення домінанти пояснюється тим, що такої просто немає в реальності (у самій мові та у свідомості мовця)» [2, с. 84–85].

При дослідженні функціонально-семантичного макрополя (далі – ФСМ) синтаксичної синонімії (далі – СС) та виділенні домінанти синонімічних рядів у цій статті враховується взаємодія когнітивних складників континууму мова → мовлення в процесі формування та актуалізації складних (синтагм та висловлень) мовних знаків.

Основний текст.

Синонімічні конструкції визначаємо як різноструктурні семантично нюансовані віртуальні (мовні) трансформи первинних (стрижневих) синтагм та пропозицій, побудованих на основі «сублінгвістичних схем», або «мінімальних одиниць ментальної інформації» [12, с. 48], що реалізуються у вигляді мовленнєвих інновацій-результату креативно-творчої діяльності мовця в дихотомії мова – мовлення на осі оперативного часу (темпорального простору, в якому діє когнітивний механізм актуалізації мови в мовленні) руху думки. Трансформація первинних структур відбувається в межах ФСМ СС, що формується з віртуальних мікрополів первинної структури та однобазових (з одним трансформаційним термінальним ланцюжком) та двобазових (з двома та більше трансформаційними термінальними ланцюжками) функціонально транспонованих (зі зміною обсягу, рівною кількістю лексичних елементів, з конверсією (термін А. Фрея)) [8, с. 204]) (зі зміною напрямку залучених компонентів)) та нетранспонованих синонімічних компресованих, розширених та кількісно рівнокомпонентних (термін автора) конструкцій, функціонально однопорядкових зі стрижневою структурою, серед яких виокремлюємо структуру, що наближається до первинної, приблизну, близьку, подібну структури, актуалізація яких залишається можливою, та ко(н)текстуально адекватну структуру, що реалізується у вигляді преференціальної опції.

Схематично ФСМ СС представимо в такий спосіб:

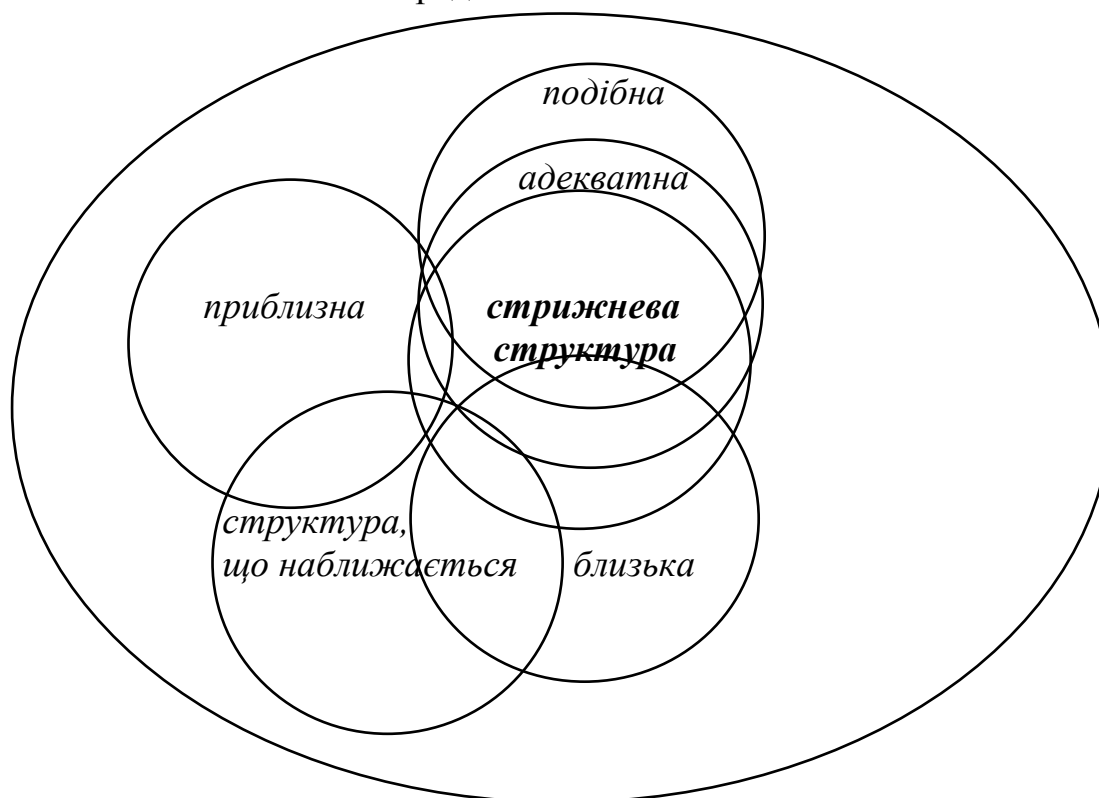

Рис. 1. Функціонально-семантичне макрополе синтаксичної синонімії

Авторська розробка

У ядерній частині (первинній структурі) концентруються «полеутворювальні ознаки», на периферії – «неповний набір ознак або можливе послаблення їхньої інтенсивності» [10, с. 233]. Перехід від ядра до периферії здійснюється поступово, виокремлюється низка периферійних зон, по-різному віддалених від ядра [6, с. 41]. При цьому в межах макрополя спостерігається неоднаковий ступінь перехрещення семантичних значень складників периферії між собою та зі стрижневою структурою.

Вивчаючи синтаксичну синонімію з позиції взаємодії мови і мовлення доцільно говорити про наявність «семантичної домінанти» (первинної структури) та «функціональної домінанти» (ко(н)текстуально адекватної структури) (терміни Ш. Баллі) [1, с. 129] синонімічного ряду. Остання характеризується різним ступенем синтактико-семантичної схожості з первинною структурою. Функціональну домінанту визначаємо як транспоновану або нетранспоновану мовленнєву інновацію з умовним,

темпоральним, просторовим, причинно-наслідковим, конклюдентним тощо семантичними значеннями, реалізовану в певному ко(н)тексті у вигляді преференціальної опції (синтагми або висловлення) згідно з певною інтенцією мовця. Усі інші члени синонімічного ряду являють собою потенційні домінанти, що реалізуються в різних комунікативних ситуаціях. Функціональна домінанта синонімічного ряду може бути еквівалентною семантичній домінанті в разі актуалізації первинної структури. Наведемо приклади:

(1) *De retour à Conakry, Eva reprit peu à peu le pouls de la capitale* [13, с. 231] (синонімічний ряд двобазового трансформу: *quand / lorsque elle fut retournée à Conakry* (стрижнева структура) → *étant retournée à Conakry* (приблизна структура) → *retournée à Conakry* (структура, що наближається) → *de retour à Conakry* (ко(н)текстуально адекватна структура)).

ФСМ ініціальної синонімічної синтагми має такий вигляд:

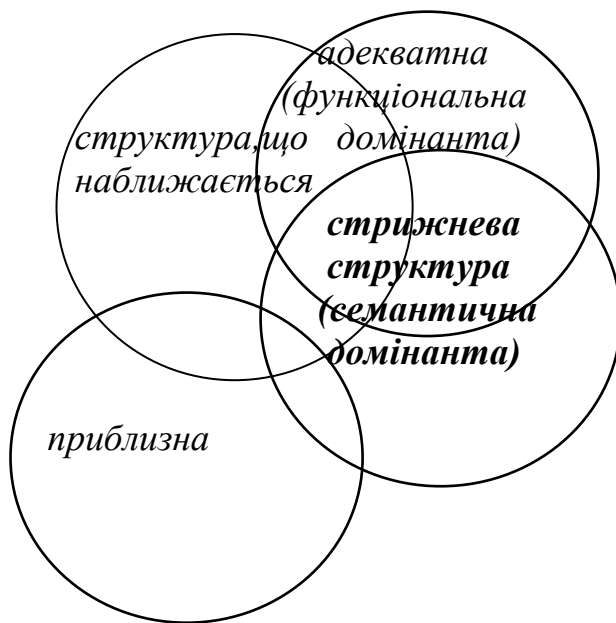

Рис.2. Макропольова структура прикладу 1

Авторська розробка

Отже, семантична домінанта синтагми $\neq$ функціональній домінанті.

(2) *Elle sent les larmes de madame Pilguez qui coulent dans sa nuque* [14, с. 70] (синонімічний ряд однобазового трансформу: *elle sent les larmes de madame*

Pilguez qui coulent dans sa nuque (первинна пропозиція) → *elle sent les larmes de madame Pilguez couler dans sa nuque* (ко(н)текстуально адекватна структура)).

Схематично макрополе синонімічного поліпредикативного висловлення зобразимо в такий спосіб:

Рис. 3. Макропольова структура прикладу 2

Авторська розробка

Таким чином, семантична домінанта поліпредикативної структури = функціональній домінанті.

Висновки.

У дослідженні було розглянуто одно- та двобазові синонімічні трансформи віртуальних первинних структур як складники макрополя синтаксичної синонімії у дихотомії мова – мовлення. Було доведено існування семантичної (стрижневої структури) та функціональної (реалізованої преференціальної опції) домінант. У процесі аналізу прикладів сучасної французької прози було виявлено, що в разі актуалізації первинної синтагми або пропозиції семантична домінанта збігається з функціональною.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
2. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. – Кишинёв: Штиинца, 1973. – 371 с.

3. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. – К.: Радянська школа, 1955. – 248 с.
4. Карцевский С.О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Просвещение, 1965. – Ч. 2. – С. 85–90.
5. Палевская М.Ф. Проблема синонимического ряда, его границ и возможности выделения доминанты // Лексическая синонимия. – М.: Наука, 1967. – С. 94–104.
6. Попова З. Д., Стернин И. А., Беляева Е. И. Полевые структуры в системе языка. – Воронеж: ВГУ, 1989. – 200 с.
7. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц. Фонетика и орфоэпия. Графика и орфография. Лексикология. Фразеология. Лексикография. Морфемика. Словообразование // Диброва Е.И. и др. – М.: Академия, 2008. – Ч. 1. – 416 с.
8. Фрей А. Грамматика ошибок. – М.: КомКнига, 2006. – 304 с.
9. Хантакова В.М. Синонимический ряд как соотношение континуального и дискретного в языке // Вопросы теории текста, лингвистистики и интертекстуальности. – Иркутск, 2008. – С. 119–127.
10. Шкуропацкая М.Г., Цепелева Н.В. Семантическое поле и проблемы синонимии // Филология. Вестник КемГУ. – Кемерово, 2012. – № 3 (51). – С. 233–240.
11. Cosăceanu, A. La linguistique structurale 1916–1970. Modèles théoriques // Dialogos. – 2005. – n° 12. – P. 24–40.
12. Gineste, M.-D. De la phrase à la proposition sémantique: un point de vue de la psychologie cognitive du langage // L'information grammaticale. – Paris, 2003. – n° 98. – P. 48–51. <https://doi.org/10.3406/igram.2003.2615>
13. Kehrer, B. Poudre d'Afrique. – P.: L'Harmattan, 2012. – 416 p.
14. Levy, M. Les enfants de la liberté. – P.: Éditions Robert Laffont, 2007. – 152 p.

Стаття відправлена: 7.05.2020 р.

© Лепетюха А.В.